Valodis Muktupāvels



Jr. – Nr. 24 (2012, 5./11. jūl.), 24. – 27. lpp.

Teksts — Pauls Raudseps
Foto — Gatis Gierts, F64

Vajag vienkārši priecāties

Viens no folkloras kustības grandiem **Valdis Muktupāvels** uzskata, ka tradicionālais var brīnišķīgi izpausties arī džeziņā vai rokā. Tomēr viņa mīļākais instruments ir un paliek Dieva kokles

PIRMS GANDRĪZ ceturtdaļgadsimta Rīgā notikušais folkloras festivāls *Baltica* kļuva par būtisku soli ceļā uz Latvijas nacionālo atdzimšanu. Šajā nedēļas nogalē Rīgā atkal notiks *Baltica*, skanēs folklora no visām Latvijas malām un daudzām citām zemēm. Būdams saistīts ar folkloras kustību jau no tās sākumposma septiņdesmito gadu beigās, Valdis Muktupāvels spējis saglabāt svaigu skatu uz autentiskumu un tradīcijām.

Tu biji viens no cilvēkiem, kurš stāvēja pie folkloras kustības šūpuļa. Kā tu vērtē folkloras stāvokli pašlaik Latvijā?
Folkloras kustība ir attīstījusies pēc savas iekšējās loģikas un ir tieši tāda, kādu šī loģika ir diktējusi. Protams, tā ir atšķirīga nekā septiņdesmito gadu beigās un astoņdesmitajos gados. Tad bija svarīgi vispār glābt tradicionālo kultūru un pateikt cilvēkiem, ka tāda ir, jo acis bija aizmālētas ar padomju skatuvisko folkloru. Kad nāca brīvība, folkloras kustība ieņēma savu dabisko stāvokli.

Minēji nepieciešamību saglabāt «tradicionālo folkloru». Cik lielā mērā varam par to runāt, ja ir mainījušies dzīves apstākļi, kuros folklorai bija funkcionāla loma svētkos un darbā?
Varbūt pareizāk būtu teikt, ka tā atspoguļoja globālo tiekšanos pēc savām saknēm. Ziemeļamerikā un Austrālijā tā izpaudās kā pirmiedzīvotāju kultūra, Eiropā – kā seno kristīgo tradīciju vai folkloras celšana gaismā, turklāt tas nenotika mākslinieciski apdarinātās formās, bet pēc iespējas tuvāk tradīcijai. Situācija bija mainījusies – nebija vairs zemnieku patriarhālās sabiedrības, taču cilvēki centās pietuvoties šīm kultūras formām, cik vien tuvu var. Autentiskums bija gandrīz atslēgas vārds.

> «Folkloras kustība varētu būt paraugs, kā etniskie jautājumi palīdz cilvēkiem saskaņoties. Visi folkloras festivāli ir multietniski»

Kā tu tagad skatīes uz šo autentiskumu? Uz tava tikko iznākušā Jāņu dziesmu diska vāka redzams ansamblis ar saksofonistu, arī basģitārists ar ozollapu vainagu...
Kultūrā jābūt dažādībai, tāpat kā dabā. Ir cilvēki, kas apgūst autentisku tradīciju un to popularizē. Latvijā ir tādas grupas, *Saucējas* ir pozitīvs piemērs. Jābūt entuziastiem, kas rekonstruē arhaiskos stilus, reģionālos stilus, izloksnes. Tā ir kā aizsardzības programma.

Tajā pašā laikā jāprot arī priecāties par šīm lietām un izmantot tās pēc sirds patikas. Vajag vienkārši priecāties, ka mums ir skaistas dziesmas. Ka ir instrumenti, kuri ne tikai ir autentiski un nāk, vienalga, no neolīta vai no deviņpadsmitā gadsimta, bet kuri vienkārši ir labi instrumenti. Kokles ir ne tikai tautiskuma nesējas, es koklēju tāpēc, ka man patīk šis instruments. ▶

Tavs jaunais disks ir moderns, šo mūziku tu spēlēji Jāņos *Cinevillā*. Kā cilvēki uztvēra modernizēto folkloru šajā masu pasākumā?
Ideja diskam *Karsta bija Jāņu nakte* radās saistībā ar uzvedumu *Cinevillā*, kura diktē savus noteikumus. Man sieviņa Rūta labi pateica: liec tur cilvēku dziesmas. Tās ir dziesmas, kuras dziedam, bet kuras nav īsti autentiskas tautas dziesmas. «Lielais Jānis, mazais Jānis» – pat zinge tā nav, tā ir savu autoru pazaudējusi folklorizējusies dziesma, kura klīst apkārt ar nerātnu noskaņu. Kad kopā sanāk cilvēki, viņi to uzdzied un nedomā, vai tā ir autentiska vai tradicionāla.

Tomēr latviešiem ir arī unikālais mantojums – līgotnes, tikai vasaras saulgriežos dziedamas dziesmas. Arī citām tautām ir Jāņu svinēšana, bet nav tāda dziesmu daudzuma. Pa kādai ir lietuviešiem, varbūt igauņiem arī *Jaanilaul*, bet to nav daudz. Latviešiem ir simtiem. Ja saliek visus variantus, tad melodiju vien ir pāri tūkstotim. Protams, tās es arī liku albumā.

Ir arī citas grupas, kuras spēlē modernizētu folkloru, piemēram, *Auļi*, *Iļģi*. Tu viņus klausies?
Man patīk. Bet tajā, ko *Auļi* dara, no autentiskās tradīcijas gandrīz nekā nav. Tā ir viņu oriģinālā mūzika. Tajā pašā laikā viņu mūzika ir saistīta ar sakņu sajūtu. Caur tēlu. Viņi tērpušies arhaiski rekonstruētos vai pat dizainētos tērpos. Celmu bungas. Nevienā Latvijas muzejā vai etnogrāfiskā aprakstā neatradīsim celmu bungas. Ir dziesma *No celmiņa bungas taisu/ No zariem stabulīt's*, taču, vai tautas dziesmas var izmantot kā autentisku liecību, tas ir cits jautājums. Taču *Auļi* šo ideju ir paņēmuši, un tā lieta labi aizgājusi.

Iļģiem ir tieši tas pats piegājiens. *Iļģu* dalībnieki pazīst tradīciju. Ilgai Reizniecei gan māte, gan krustmāte un tantes ir tradicionālās dziedātājas, un Ilga ar šo tradīciju ir izaugusi. Tālāk Ilga pati 1993.gadā albumam *Rāmi, rāmi* izdomāja nosaukumu «postfolklora». Ļoti veiksmīgi. Tik veiksmīgi, ka tas vārds kļuvis par virziena apzīmējumu. Bet kas ir «postfolklora»? Tas ir tas, kas mūsdienās notiek ar tradīciju. Tā ir tradīcijas zināšana un tādas mūzikas radīšana, kura ar tradīciju ir saistīta diezgan attālināti. Tur varbūt ir daži elementi, kas signalizē – ei, mēs esam no šīs zemes un no šīs tradīcijas –, bet īstenībā tā mūzika ir džeziņš vai roks. Tradīcija cilvēkam ir asinīs, un viņš taisa modernu, viņa laika mūziku. Pat nemēģina to taisīt «tautisku», bet viņam iznāk.

Padomju laikā folkloras kustībai bija svarīga loma nacionālās pašapziņas saglabāšanā, un 1988.gadā tieši festivāla *Baltica* laikā pirmo reizi Rīgas ielās brīvi parādījās sarkanbaltsarkanais karogs. Vai folkorai vēl aizvien ir šī nacionālā nozīmība, vai arī lielāku lomu tagad spēlē izklaide?
Pienāca 1991.gads, un lielākā daļa no nacionālās programmas tika realizēta, atguvām nacionālo neatkarību. Skaidrs, ka folkloras kustībai tāds virsuzdevums vairs nevarēja būt, un tā sāka specializēties.

Taču, ņemot vērā to, ka Latvijā joprojām tiek uzkrinātas dažādas etniskas problēmas, folkloras kustība varētu būt paraugs, kā etniskie jautājumi palīdz cilvēkiem saskaņoties. Visi folkloras festivāli ir multietniski. No dažādām zemēm atbrauc dziedātāji, dejotāji, un visiem ir interesanti un labi sadziedāties, sadejoties.

Esot arī daži spēcīgi krievu folkloras kopēji tepat Latvijā.
Viens no tādiem ir Sergejs Oļenkins. Viņš diezgan individuāli sāka darboties astoņdesmito gadu beigās. Viņš ir viens no labajiem paraugiem, ka Latvijas krievi, kad pievēršas savai etniskajai kultūrai, būdami īsti krievi, arī pavisam citādi skatās uz latviešu kultūru. Tā viņiem ir saprotama, tuva, un saskaņas meklējumi ir daudz reālāki.

Jau minēji, ka tev patīk spēlēt kokli, tu esi bijis klāt arī pie kokļu taisīšanas tradīciju atdzimšanas.
Kad sākās folkloras kustība, autentiskums attiecībā uz mūzikas instrumentiem izpaudās tā, ka teicām – nost ar modernizētajiem instrumentiem. Meklējam īstos, tradicionālos. Taču atšķirībā no dziedāšanas daudzi šādi instrumenti bija aizgājuši nebūtībā. Izdevās atrast kādas sabojātas igauņu dūdas, un tad kopā ar draugiem tās dabūjām pie dzīvības, īsti nezinot, kā tas jādara.

80.gadu sākumā tika atklāts tradicionālais koklētājs Jānis Poriķis. Viņš dzīvoja Kurzemē, suitos, un caur viņa prasmēm atdzima Kurzemes kokļu tradīcija. Viņš pats taisīja kokles un mācīja citiem, kā to darīt. Tas nozīmēja, ka kopā ar folkloras kustības izplatīšanos tieši Kurzemes kokles varēja kļūt par galveno instrumentu. Tai laikā mēs ar brāli Māri – (spēlē *Iļģos* – red.) domājām – paga, paga, kā tad ar Latgali?

Kā atšķiras Kurzemes un Latgales kokles?
Kurzemes kokles ir mazākas, un tām nav spārna. Latgaliešu koklēm ir pagarinājums otrpus tapiņu līnijas, kurš vizuāli pataisa instrumentu daudz lielāku, un tās arī skan skaļāk. Uz tām var atbalstīt rokas un ilgu laiku spēlēt nepiekūstot. Tām ir vairāk stīgu, deviņas līdz divpadsmit. Kurzemes koklēm – septiņas līdz deviņas.

Liktenis mani saveda kopā ar lielisku meistaru – Donātu Vucinu, kurš aizrāvās ar medaļu un ordeņu atjaunošanu. Ļoti smalks darbiņš, tas viņam bija brīvā laika pavadīšanas veids. Zinādams, ka es nodarbojos ar mūziku, viņš teica, ka vajadzētu kādu instrumentu rekonstruēt. Donāts bija dabūjis sabojātu cītaru, bet es zināju, cik daudz darba un stīgu prasa cītara. Turklāt tas darbs lielu rezultātu nedotu, jo uz cītaras var spēlēt akordu pavadījumu solo instrumentam, bet nekādu mūziku īsti nenospēlēsi. Tāpēc teicu – paga, pamēģināsim ar koklēm. Aizgājām uz Vēstures muzeju, kur ir diezgan daudz tradicionālo kokļu. Viņš vairākas izpētīja, nomērīja, skatījās un vienā brīdī teica – skaidrs. Tas bija vienīgais vārds, ko viņš pateica. Pēc tam taisīja kokles, un jau pirmā lieliski skanēja.

Cik saprotu, Vucina kokles tiek atzītas par sevišķu vērtību.
Viņa gatavotās Latgales kokles līdz šim brīdim nav pārspētas. Viņš arī bija ļoti produktīvs. Cik īsti viņš izgatavoja, to pat sieva nezina pateikt, bet, manuprāt, kādas 400 kokles. Šī, starp citu, ir viena no pēdējām, ja ne pati pēdējā Vucina kokle, kuru viņš pagatavoja un uzdāvināja man (*rāda kabinetā uz grāmatām novietoto instrumentu*). Ļoti īpatnēji, pilnīgi neraksturīgi viņam, tajā ir iestrādāts dzintariņš.

5 DZIESMAS...
kas jāzina katram latvietim



Sarkandaļa roze auga: likteņa apceres dziesma



Miglā asaro logs: Aleksandra Čaka pilsētas dziesma



Man bij' viena balta pupa: mitoloģiska dziesma, kurā katrs var atrast vai izdomāt savu variantu, ko redz debesīs



Zīdi, zīdi rudzu vōrpa: pilnīgas saskaņas dziesma



Uldis Stabulnieks, Māra Zālīte ***Tik un tā:*** patriotiska dziesma

Dievs, svētī Latviju ir himna, un tās zināšana vispār nav apspriežama. Tādēļ himnu neesmu licis šajā sarakstā

Kāpēc tev tik ļoti patīk kokles?
Man patīk kokļu skaņa. Atšķirībā no citiem stīgu instrumentiem – ģitāras vai arfas – kokļu skaņa ir tembrāli bagātāka. Stīgas skanējumam nāk līdz tādi mazi, smalki, dažādi zvaniņi. Viena pati stīga, kad to ieskandina uz kokles, tās skaņa paņem. Vienu pašu skaņu var klausīties. Otra lieta – kokles var spēlēt dažādās tehnikās, un muzikālu rezultātu var panākt arī ar diezgan vienkāršu tehniku. Trešais – uz koklēm var spēlēt meditācijas mūziku, kurā vairs tik daudz nedomā par tehniku, bet ļauj pirkstiem darboties pašiem. Prāts atbrīvojas un nāk līdzi mūzikai. Ar citiem instrumentiem arī to var izdarīt, bet man liekas, ka ar koklēm vislabāk. Vēl vienu lieta – kokles ir spilgts instruments, tās var ļoti viegli ievērot. Tās ir tēls pats par sevi. Man šis tēls patīk, man patīk ar to būt kopā.

«Man patīk kokļu skaņa. Atšķirībā no citiem stīgu instrumentiem – ģitāras vai arfas – kokļu skaņa ir tembrāli bagātāka»

Un vēl – mani uzrunā kokļu simboliskās nozīmes. Kokles ir Dieva instruments. Latviešu tradicionālo instrumentu hierarhijā kokles ir pašā augšgalā, saistītas ar debesīm un augšējo pasauli.

Dieva instruments... Tev uz palodzes ir krucifikss. Pastāv stereotips, ka folklora un kristietība nav savienojama, ka tie ir pretstati. Bet tu esi ticīgs cilvēks.
Jā, man ir pārliecība, ka mūsu kultūra ir kristīgā kultūra. Cita lieta – kristīgā kultūra nekad nenāk tukšā vietā, tur vienmēr ir bijusi kāda cita kultūra, un tad sākas mijiedarbības process, sinkrētisms. Tad, kad pie mums kristietība bija dominējošā reliģija, tajā laikā vairs nevar runāt par pagānisko reliģiju kā tādu, bet par kristīgo un pagānisko sinkrētismu. Manuprāt, ir muļķīgi ieņemt radikālu nostāju un teikt, ka kristietība ir tas, kas ir šeit «atnests». Tad jau mēs varētu teikt, ka paši cilvēki un civilizācija ir «atnesti», jo te bija ledājs un tad nebija nekādas civilizācijas. Arī pilsētu kultūra ir «atnesta». Tas ir radikāls un neperspektīvs piegājiens. Nevar absolutizēt arī otru novirzienu, ka kristietība paredz tikai to, kas ir evaņģēlijā, un ārpus tā nekas nepastāv. Tu dzīvo noteiktā telpā, noteiktā laikā. Varētu teikt arī svēto rakstu vārdiem, kuros Jēzus saka: es neesmu nācis bauslību nomainīt, respektīvi, aizmēzt visu veco prom, esmu nācis to piepildīt. Cilvēks piepilda ar garīgumu to, kas jau pastāv.

Tu esi arī draugos ar arhibīskapu Jāni Vanagu.
Mūsu draudzība ir sena, jau no septiņdesmito gadu vidus. Mēs savos garīgajos meklējumos esam bijuši ārkārtīgi līdzīgi. Tajā laikā, kad garīgumu varēja meklēt Imanta Kalniņa dziesmās, brīvās pasaules rokmūzikā, tādās grupās kā *Deep Purple* vai *Led Zeppelin* vai rokoperā *Jesus Christ Superstar*, mēs to tur atradām. Kad garīgumu varēja meklēt austrumu reliģijās, arī tur mēs to atradām. Tāds brīdis ir bijis. Tas ir bijis dabisks ceļš, lai neapstātos garīguma meklēšanā. Tad, kad garīgumu varēja atrast, meklējot savas saknes un ejot kultūras dziļajos slāņos, mēs to tur atradām. Tā bija folkloras kustība.

Mēs ar Jāni Vanagu un manu brāli septiņdesmito gadu beigās dziedājām dažādu pasaules tautu dziesmas pēc iespējas tuvāk tradīcijām. Indiāņu, visādas, nebija obligāti latviešu dziesmas. Vienā brīdī, kad bija skaidrs, ka mūsu kultūra pēc savas būtības ir kristīgā kultūra un kā tāda pieder pie Rietumu kristietības kultūras loka, mēs iegājām katrs savā specifiskajā tradīcijā. Viņš kā liepājnieks evaņģēliski luteriskajā, es kā no Latgales puses nācis – katoliskajā. Tajā pašā laikā tās abas ir Rietumu kristīgās tradīcijas, tāpēc tās cilvēkus satuvina.

Pretnostatīšana vienmēr rodas, kad tiek izvēlēts viens noteikts kritērijs un pēc tam notiek dalīšana.

Pirms dažām nedēļām Latvijā notika gan Igaunijas, gan Lietuvas prezidentu vizītes, un pēc tam nācās dzirdēt diskusijas par to, kurai tautai esam tuvāki. Tu esi daudz pētījis arī mūsu senās kultūras saites ar kaimiņiem. Kā tu atbildētu uz šo jautājumu?
Latviešu un lietuviešu satuvināšana ir pamatā lingvistiska. Bet, ja mēs domājam pēc būtības, valoda vien nenosaka identitāti. Tai nāk klāt arī tādas lietas kā vēsture, un tā mums ir kopēja ar igauņiem jau no trīspadsmitā gadsimteņa. Livonija un Lietuvas dižkunigaitija ir bijuši pat pretinieki. Ar igauņiem un citiem Baltijas somiem mūs satuvina arī arhaiskais, tradicionālās kultūras mantojums. Varētu domāt, ka tāpēc, ka latviešu un lietuviešu valodas ir radniecīgas, arī tradicionālajai kultūrai vajadzētu būt līdzīgai. Bet izrādās, nav tik vienkārši. Latviešiem ir veseli kultūras slāņi, kas viņus pietuvina Baltijas somiem. Sieviešu dievības, mātes. Tās ir latviešiem, bet praktiski nav lietuviešiem. Latviešu tradicionālā dziedāšana ir daudz tuvāka igauņu, karēļu, vepsu, votu, ižoru, ingru tradicionālajai dziedāšanai nekā lietuviešu. Taču tajā pašā laikā, ir lietas, kas latviešus satuvina ar lietuviešiem. Visupirms – daudzbalsīga dziedāšana. Nevar tā viennozīmīgi pateikt, kam latvieši ir tuvāki.

VALDIS MUKTUPĀVELS

- Dzimis 1958.gadā Līvānos
- Beidzis LVU Ķīmijas fakultāti un Konservatorijas Kultūras un mākslas zinātņu fakultāti
- Mākslas doktora grāds par disertāciju «Latviešu mūzikas instrumentu sistemātika»
- No 2002. gada LU asociētais profesors etnomuzikoloģijā
- LU Humanitāro zinātņu fakultātes Latvistikas un baltistikas nodaļas Folkloristikas un etnoloģijas katedras vadītājs
- 2003.un 2005. gadā Lielās folkloras balvas ieguvējs
- Rakstījis mūziku filmām un TV raidījumiem
- Diski *Music of solar rites. Ensemble RASA* (1995), *Kokles* (2002), *Pārcēlājs. Pontifex (2005), Vairas dziesmas* (2008), *Karsta bija Jāņu nakte: Saulgriežu maģiskā saspēle* (2012)

